

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ У ВНЗ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Постановка проблеми. Перспективи викладання російської мови іноземцям у вишах України перебувають у контексті основних тенденцій розвитку сучасної світової освіти, яка є глобальним чинником міжнародного суспільного розвитку й інтеграції. У сфері українських освітніх інтересів залишається простір ближнього і далекого зарубіжжя, зокрема колишніх радянських республік. Цілком зрозуміло, що не всі з них достатньою мірою володіють російською мовою, адже, на відміну від радянських часів, коли російська мова вважалася інтернаціональною, вивчалася в усіх республіках і серед студентів-іноземців практично не було таких, які б взагалі не володіли нею. Сьогодні значна частина студентів (зокрема маємо на увазі студентів із Туркменістану) в середній школі російську мову не вивчають, хоча мешканці великих міст можуть досить вільно спілкуватися російською мовою.

Головним завданням курсу «Російська мова як іноземна» є формування і розвиток у студентів-іноземців комунікативної компетенції наукового мовлення, що забезпечує подальше успішне навчання. Комунікативна компетенція передбачає вміння користуватися всіма видами наукової мовної діяльності (слуханням, говорінням, читанням, письмом) як природним засобом спілкування з дотриманням мовних і стилістичних норм російської мови. У той же час комунікація може здійснюватися лише в разі знання її учасниками загальнонаціональної інформації, також вивчення іноземної мови пов'язане із засвоєнням особливостей і понять, характерних для культури країни мови, що вивчається.

Як уже зазначалося вище, головною проблемою навчання студентів-іноземців є різний рівень володіння російською мовою, отже, викладачеві необхідно, вдаючись до диференціації навчального процесу, досягти володіння усною та писемною формами наукового мовлення як головним інструментарієм навчання у ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мовно-мовленнєвої підготовки спеціалістів у вищій школі, професійного мовлення студентів технічних спеціальностей вивчалися багатьма дослідниками, а саме: Л. В. Барановською, Л. М. Головатою, Г. М. Кацавець, В. О. Михайлюк, Л. М. Паламар, С. В. Шевчук та іншими. Процес оволодіння культурою усного й писемного мовлення науковці пов'язують не тільки з курсами практичної граматики, яка вчить писати й правильно говорити, але й в аспекті соціально-психологічного й індивідуального формування особистості студента, тобто мовна підготовка розглядається як засіб соціалізації, самовираження й самореалізації.

Комунікативно-орієнтоване навчання висуває на перший план текст, його комунікативну функцію. Комунікативний підхід до тексту визначає й основні прийоми роботи з ним, розробка яких залишається актуальною задачею для сучасної методики. Проблема роботи з текстом на різних етапах навчання розробляється методистами в різних аспектах: навчання читанню (Л. Б. Бий, І. К. Гапочка), комплексний аналіз тексту (К. А. Рогова, Т. І. Чижова, І. Д. Морозова, Л. П. Федоренко та ін.), реалізація принципу комунікативності на заняттях із російської мови (Г. Н. Василенко, О. Д. Митрофанова, М. Н. Вятютнев тощо). Окремі аспекти викладання російської мови як іноземної у ВНЗ у своїх роботах розглядали С. А. Бухтіярова, Л. П. Клобукова, М. М. Меркулов, Е. І. Мотіна.

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження проблеми формування компетенції культури наукового мовлення у студентів-іноземців, як основи успішного навчання у ВНЗ; шляхи формування компетентностей наукового мовлення, а саме: вдосконалення знань студентів про особливості мови наукової літератури, структуру наукового тексту, вміння анотування й реферування наукової літератури, а також підготовки до написання власного наукового тексту: конспекту, реферату, статті, курсової, бакалаврської та магістерської роботи.

Виклад основного матеріалу. Раціональне викладання російської мови носіям інших мов, як відзначав В. В. Виноградов, пов'язано з функціональними стилями, і засвоїти прийоми і способи використання мови, що вивчається, в різних цілях і умовах можна лише вивчаючи об'єктивні особливості стилів. Науковий стиль заслуговує особливої уваги, оскільки студенти, навіть володіючи певними мовними навичками, неспроможні стилістично грамотно скласти власний науковий текст (оригінальний і вторинний). Наукова мова є не лише засобом оволодіння певною інформацією, але й засобом її реалізації в конкретних видах навчальної діяльності: виконанні контрольних робіт, підготовці доповідей, рефератів, участь у семінарах, конференціях, дискусіях, складання плану, тез, конспектів тощо. Також студент повинен набути знання в галузі стилістики, передусім знати ознаки наукового стилю, що, в свою чергу, сприятиме, вдосконаленню загальнонавчальних комунікативних умінь і навичок, необхідних для загальної й професійної культури.

Відповідно до майбутньої спеціальності вивчення наукової лексики, зокрема спеціальної термінології, здійснюється за чотирма профілями: технічному, загальнонауковому, гуманітарному, економічному. Знання термінології має велике значення з точки зору міжпредметної координації, оскільки повторюваність термінів на заняттях з російської мови і на заняттях з інших дисциплін сприяє їх міцнішому засвоєнню.

При безпосередньому мовному спілкуванні на наукові теми студентів доводиться користуватися різними варіантами монологічного мовлення, а саме: тривалий однобічний вислів (доповідь, усний реферат, виступ на зборах, захист курсової і дипломної роботи і ін.), так і з випадком монологічного вислову в діалогічному спілкуванні, тобто коли діалог стає обміном монологами (професійна бесіда, консультація, дискусія, різні ділові і особисті дискусії, ділові і особисті переговори тощо) Крім того, студенти повинні володіти писемними жанрами наукового стилю: анотація, реферат, резюме.

Для побудови мовного повідомлення необхідно вміти: а) обирати відповідний комунікативному наміру спосіб передачі інформації (опис, оповідання, роздум, доказ); б) визначати програму вислову й реалізовувати її в адекватній мовній формі; в) об'єднувати окремі комунікативно і формально завершені фрази у структурно і семантично цілісний текст.

У результаті вивчення особливостей наукового стилю студенти повинні набути такі компетенції:

- коротко формулювати свої думки з порушеного питання або проблеми;
- дати критичну оцінку прослуханому повідомленню на наукові теми;
- брати участь у дискусії з доповіді або повідомлення;
- укладати усно й письмово наукові тексти.

Основними видами практичних робіт студентів-іноземців є: конспектування лекцій; складання плану лекцій; повідомлення; складання узагальнюючих таблиць, схем; аналіз словникових статей; складання термінологічного словника; виписування з довідників, словників термінів і розкриття їхнього значення з указівкою, в якій галузі науки вони використовуються; творчі роботи (складання анотації до підручника, навчального посібника, складання плану реферату досліджуваної проблеми з дисциплін, що вивчаються тощо).

Вивчення мовних фактів і структур можливе тільки в умовах їхнього реального функціонування. Отже, об'єктом вивчення може бути тільки текст, оскільки в ньому реалізуються всі потенційні можливості мови як системи, а в нашому випадку – навчальний текст. На прикладі навчального тексту можна розглядати стилістичні особливості лексичного складу наукового стилю (синоніми, антоніми, пароніми, терміни, слова іншомовного походження), морфологічні засоби (рід і число, варіанти відмінкових форм іменників, функціонування займенників і ступенів порівняння прикметника, прийменникові конструкції тощо), синтаксичні особливості (порядок слів у реченні, активні і пасивні конструкції, дієприкметникові й дієприслівникові звороти та їхні паралельні синонімічні конструкції, метатекстові одиниці), структуру наукового тексту (на рівні смислового

аналізу речення, абзацу тощо). Основні риси наукового стилю: офіційний характер відносин учасників мовлення, підготовленість мовлення, переважно письмова форма мови у вигляді монологу; логічна послідовність викладу, однозначність, точність, стислість при інформативній насиченості змісту, конкретність, об'єктивність викладу. Характерні риси наукового стилю: насиченість термінами (15–20% усієї лексики); наукова фразеологія, перевага абстрактної лексики, уживання форми однини в значенні множинного, переважне вживання іменників, багатокомпонентні складні речення.

Мовленнєві засоби наукового стилю:

- Фonetичні: повне промовляння звуків, переважно розповідна інтонація, середній темп мовлення.

- Лексико-фразеологічні: широке використання слів з абстрактним значенням, термінологічної лексики, запозичених слів, уживання слів у прямому значенні, використання спеціальних знаків і символічних позначень.

- Словотворчі: широке використання віддієслівних іменників, складних і складноскорочених слів.

- Морфологічні: уживання речовинних і абстрактних іменників у множині, конкретних іменників для позначення узагальненої кількості, широке використання форми родового відмінка. Невикористання дієслів у формі 1-ї особи однини й 2-ї особи однини та множини; порівняно рідке використання форм умовного та наказового способів, майбутнього часу дієслова; натомість широке вживання дієслів у формі теперішнього часу зі значенням постійної дії; продуктивність дієслова недоконаного виду, дієприкметників і дієприслівників.

- Синтаксичні: використання складених іменних присудків у дійсному способі. Широке застосування в наукових текстах складних речень, простих з однорідними членами, відокремленими зворотами, із узагальнюючими словами і вставними конструкціями, безособових і невизначено-особових речень. Синтаксичні особливості усної форми наукового стилю мови: спрощення синтаксису, допустимість розмовних синтаксичних конструкцій, використання елементів діалогу.

- Спеціальні графічні засоби: формули, таблиці, схеми, карти, графіки, креслення.

- Типові порушення норм наукового стилю: порушення послідовності і логічності викладу, недоречне використання засобів інших стилів мови, синтаксична ускладненість усних форм наукової мови, мовна надмірність.

Із першого дня студенти-іноземці зустрічаються з такою проблемою, як написання конспекту. На жаль, переважна кількість випускників загальноосвітньої школи цього робити не вміють. Тому, на наш погляд, перші заняття необхідно присвятити формуванню цих навичок: саме з конспекту через розуміння структури наукового тексту й особливостей його будови студенти усвідомлюють необхідність уміти правильно скорочувати слова, складати різні типи планів і виконувати певну компресію тексту. Не можна довільно, безсистемно скорочувати слова, тому що недописані слова (неправильно скорочені) і фрази через деякий час втрачають смисл, забуваються, їхнє значення може спотворитися. Для того, щоб цього уникнути, студенту потрібно:

- знати, що в писемній мові найбільша кількість інформації припадає на перші букви слів;

- знати, що закінчення слів у російській мові мають велике значення, тому не можна скорочувати ті закінчення, які вказують на відношення між предметами;

- терміни, нові слова й поняття необхідно записувати повністю;

- використовувати загальноповживані скорочення слів і аббревіатур;

- створити власну зрозумілу в будь-який час систему скорочень.

При підготовці до семінарських або практичних занять, пошуку літератури з певної теми, написанні рефератів і курсових робіт студенти усвідомлюють значення правильно складеної анотації, тому що саме анотація допомагає швидко ознайомитися зі змістом першоджерела. На практичних заняттях із російської мови вони вчаться її писати і розуміють, що навчитися правильно писати анотацію – означає навчитися вибирати з

наукового тексту найголовніше й викладати це в максимально стислій формі. Анотація через свою надмірну скороченість не передбачає цитування, у ній не використовуються смислові фрагменти оригіналу, а основний зміст першоджерела передається „своїми словами” з використанням певних мовних конструкцій для передачі основного змісту.

Процес читання спеціальної літератури завжди корелюється з умінням зрозуміти текст, виділити основну інформацію і в стислій формі викласти її. Саме тому в науковій практиці широко використовується реферат, призначення якого – надати інформацію в стислій формі про будь-яку наукову роботу. Крім загального знайомства з видами рефератів (на нашу думку, буде доречно розглядати репродуктивні (реферат-конспект и реферат-резюме) та продуктивні (реферат-огляд, реферат-доповідь), студенти повинні навчитися складати зазначені види робіт. Із досвіду знаємо, що викладачі багатьох спеціальних кафедр складають методичні рекомендації щодо написання рефератів із певних дисциплін, але ніхто з них не звертає увагу студентів на мовні особливості передачі інформації. Таких знань студенти можуть набути тільки на заняттях із мови. Наприклад, як можна в рефераті за допомогою мовних засобів передачі інформації перейти від переліку основних питань до аналізу найважливіших із них:

В этой (нашей, предлагаемой...) статье (работе, исследовании...) автор (ученый, исследователь, теоретик...; зарубежный, известный, выдающийся...) ставит (поднимает, выдвигает, рассматривает...) ряд (значительное количество, несколько...) важных (таких, определенных, основных, существенных, главных, интересных, противоречивых...) вопросов (проблем...). Отже, уміння грамотно і красиво укласти свої перші наукові тексти допоможе студентові краще засвоювати основний навчальний матеріал і підвищить якість навчального процесу.

Висновки. З огляду на викладене вище, можна стверджувати, що мовна підготовка студентів технічних ВНЗ повинна передбачати як теоретичні, так і практично-прикладні знання, які стають основою мовленнєвої діяльності. Засобами наукового стилю, як складової частини загального курсу, можна забезпечити належний рівень мовної підготовки студентів – майбутніх інженерів.

Перспективи подальших досліджень. Отже, своєю задачею ми вважаємо максимально використовуючи комунікативні можливості тексту, розвивати у студентів-іноземців комунікативні уміння при сприйнятті, усвідомленні й створенні власних наукових текстів.

Список використаних джерел

1. Борисов П. П. Компетентностно-деятельный подход и модернизация содержания общего образования / П. П. Борисов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2003. – № 1. – С. 58–61.
2. Борисова З. У. Учебная программа дисциплины «Русский язык» / З. У. Борисова, Н. В. Луцок. – К.: МАУП, 2002. – 30 с.
3. Виноградов В. В. Литературный язык / Виноградов В. В. Избранные труды. История русского литературного языка. – М., 1978. – С. 288–297.
4. Вопросы обучения русскому языку иностранцев на начальном этапе: сб. метод. статей. – М.: Рус. яз., 1986. – 206 с.
5. Даниленко В. П. Лингвистическое изучение терминологии и культуры речи / В. П. Даниленко // Актуальные проблемы культуры речи. – М., 1971. – С. 28–32.
6. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003 – С. 8.
7. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: учебное пособие / Т. Р. Кияк. – К.: УМКВО, 1989. – 103 с.
8. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К., 1970. – 306 с.

9. Корочкина Л. Н. Принципы отбора и минимизация лексико-грамматического материала при обучении иностранных студентов естественно-технического профиля: Зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конференції 11-12 бер. 2004 р. / Л. Н. Корочкина, Л. Я. Танцюра, В. А. Ярошенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – С. 66–74.
10. Ласкарева Е. Р. Прогулки по русской лексике / Е. Р. Ласкарева. – М.: Златоуст, 2010. – 224 с.
11. Митрофанова О. Д. Методика преподавания русского языка как иностранного / О. Д. Митрофанова, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. яз., 1990. – 267 с.

Ротова Н. В.

Формування комунікативної компетенції наукового мовлення в процесі викладання у ВНЗ російської мови як іноземної

Розглянуто дослідження питання формування й розвитку комунікативної компетенції наукового мовлення у студентів-іноземців при вивченні дисципліни «Російська мова як іноземна», що забезпечує успішне навчання у ВНЗ. Комунікативна компетенція передбачає вміння користуватися всіма видами наукової мовної діяльності (слухання, говоріння, аудіювання, читання, письмо) як природним засобом спілкування з дотриманням мовних і стилістичних норм російської мови.

Ключові слова: комунікативна компетенція, наукове мовлення, загальнонавчальні комунікативні вміння та навички, професійне мовлення.

Ротова Н. В.

Формирования коммуникативной компетенции научной речи в процессе преподавания в ВУЗе русского языка как иностранного

Статья посвящена исследованию вопросу формирования и развития коммуникативной компетенции научного стиля у студентов-иностранцев при изучении дисциплины «Русский язык как иностранный», что обеспечивает успешную учебу в ВУЗе. Коммуникативная компетенция предусматривает умение пользоваться всеми видами научной языковой деятельности (слушание, говорение, аудирование, чтение, письмо) как естественным средством общения с соблюдением языковых и стилистических норм русского языка.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, научная речь, общенаучные коммуникативные умения и навыки, профессиональная речь.

N. Rotova

Forming Communicative Competency of Scientific Language in the Process of Teaching Russian as Foreign Language at Universities

The article deals with investigating the issue of forming and developing the communicative competency of the scientific style in foreign students while studying the discipline «Russian as Foreign Language», which provides a successful study at the university. Communicative competency implies a skill to use all types of scientific language activities (listening, speaking, reading, writing) as a natural stylistic norms of the Russian language.

Key words: communicative competency, scientific language, general scientific communicative skills and habits, professional speech.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2011 р.